

Алла Нітченко

ВИКОНАВЧІ КОМІТЕТИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ 1917 РОКУ: ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ

У статті аналізується ступінь вивчення інституту виконавчих комітетів громадських організацій, які функціонували під час революції 1917 року. Наголошується, що дослідження цієї теми має давню традицію. Історіографічний доробок умовно поділяється на чотири групи: перша – радянська історіографія, друга – сучасна російська, третя – західна, четверта – сучасна українська. Значна увага приділяється аналізу краєзнавчої історіографії з історії Чернігівщини. Виділяються маловивчені аспекти загальної проблеми та перспективні напрямки дослідження теми на регіональному рівні.

Ключові слова: виконавчі комітети, громадські організації, догми, правовий статус.

На початку ХХ століття українське суспільство переживало системну кризу, яка виникла внаслідок сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів, що зрештою призвело до падіння монархії у лютому 1917 року. Ліквідація самодержавства супроводжувалася суттєвими змінами у всіх сферах життя, зокрема, й у системі місцевого управління та самоврядування. Вагомим каталізатором цього процесу стала значна політична активність усіх верств суспільства. Саме тому дослідження інституту виконавчих комітетів громадських організацій має велике значення для розуміння порядку формування і функціонування всіх владних структур після Лютневої революції не лише у центрі, а й на місцях. Увага дослідників до цієї теми спричинена досить важливим місцем виконавчих комітетів у системі влади та їхньою роллю у місцевому управлінні. Звернення дослідників до інституту виконавчих комітетів громадських організацій зумовлене також принципами їхнього формування та діяльності, котрі виходили за межі самодержавної та більшовицької моделей управління.

Аналіз широкого кола наукових праць дозволяє виділити декілька періодів у вивченні виконавчих комітетів громадських організацій.

Перший період охоплює 1917 – кінець 1920-х років. Початок у вивченні історії виконавчих комітетів заклали безпосередньо учасники подій 1917 року. Так, у споминах В.Д. Набокова та П.М. Мілюкова відображається точка зору проурядових кіл, котрі вважали помилкою наказ про усунення губернаторів і ліквідацію поліції, що призвело до зникнення влади на місцях і виникнення «самочинних організацій» (виконавчих комітетів громадських організацій). Зокрема, П.М. Мілюков вважав, що існування подібних органів дискредитувало владні повноваження урядових комісарів, перетворивши їх на «середню ланку» між центральною владою та виконкомами.¹

Перший крок до вивчення феномену інституту волосних громадських комітетів було здійснено радянською історіографією у 20-і роки ХХ століття. Її представники, відтворюючи політичну та соціальну історію окремого регіону або міста від лютого до жовтня 1917 року, давали досить загальну оцінку революційним буржуазним організаціям, у тому числі й виконавчим комітетам. При цьому, більшість дослідників вважала, що буржуазний (або буржуазно-поміщицький) склад виконавчих комітетів заважав та затримував розвиток пролетарської

© Нітченко Алла Григорівна – ст. викладач кафедри цивільного і господарського права юридичного факультету Чернігівського державного інституту економіки і управління.

революції. На їхню думку, з початку існування й до ліквідації виконкоми громадських організацій проводили контрреволюційну та угодницьку політику підтримки Тимчасового уряду.²

За цих умов А.В. Шестаков висунув тезу про їх проурядовий характер та обґрунтував такий висновок тим, що з юридичної точки зору вони підпорядковувались губернським та повітовим комісарам Тимчасового уряду.³ Але існувала й інша точка зору, яку обґрунтували С.М. Дубровський та І. Верменічев. Вони прийшли до висновку, що волосні виконавчі комітети являли собою селянську владу і входили до системи місцевих державних органів формально, тому що на практиці проводили незалежну від Тимчасового уряду політику.⁴

У цей час формується також декілька точок зору щодо соціального складу волосних виконавчих комітетів. Одна частина дослідників вважала, що вони опинилися у руках сільської буржуазії (А.В. Шестаков), друга – заможних верств села (С. Фомічов, А. Арсентьев, Є.Н. Луцький та інші).⁵ Інші дослідники підтримували точку зору, згідно з якою виконавчі комітети склалися з трудового селянства і були органами селянської влади (І. Верменічев, М. Кордонська, М. Д. Федоровська та ін.).⁶

По-різному в історіографії 1920-х рр. оцінювалась і діяльність волосних комітетів. Окремі дослідники вважали їх органами самоврядування, створеними на демократичних засадах (М. Кордонська), дехто вбачав у них революційно-демократичні органи та масові селянські організації (Є.П. Лук'янов, В.І. Кострикін, В.М. Губарева та ін.).⁷

Незважаючи на те, що радянська історіографія 1920-х років основну увагу приділяла аналізу форм та методів класової боротьби, дослідники намагалися глибше дослідити інститут волосних виконавчих комітетів та визначити їхнє місце у системі місцевого управління. Але навряд чи можна стверджувати, що історична наука цього періоду дійшла якоїсь спільної думки щодо складу та статусу виконавчих комітетів. До того ж це час становлення радянської історіографії, в основу якої було покладено марксистсько-ленінську методологію. Тому в багатьох дослідженнях уже простежується тенденція до вивчення цих органів як «контрреволюційних» та «антинародних».

1930-і – перша половина 1950-х років – це другий період, який характеризується затвердженням диктату держави щодо до науки. З кон'юнктурних міркувань питання про владу, самоврядування, діяльність громадських організацій фактично не досліджувались. У «Кратком курсе ВКП(б)» навіть не було згадки про існування виконавчих комітетів громадських організацій.⁸ Умови, що склалися, виключили можливість дослідження виконавчих комітетів. Розпочалася «боротьба за чистоту марксистсько-ленінської теорії». Насаджувалася думка, що всі громадські організації, в тому числі й виконавчі комітети, які не опиралися на пролетарську або бідняцько-селянську основу, мали контрреволюційну сутність та гальмували революційний рух. Ця теза була обґрунтована у роботі В. Ундревича та М. Кареві і здійснила великий вплив на подальший розвиток оцінки волосних виконавчих комітетів.⁹

Таким чином, діяльність, внутрішня еволюція та політична доля виконавчих комітетів громадських організацій у цей час не стала предметом спеціального вивчення, а їхня оцінка була в жорсткій залежності від офіційної доктрини. Факти, які не відповідали офіційній концепції революції, спотворювалися у «правильний» бік або взагалі ігнорувалися.

З другої половини 1950-х років бере початок третій період, який закінчився наприкінці 1980-х років. У цей час, в умовах лібералізації радянського режиму, відбулася часткова відмова від найпримітивніших та упереджених інтерпретацій волосних виконавчих комітетів громадських організацій. Хоча загальна оцінка виконавчих комітетів мало в чому змінилась із 1930-х років. Традиційно вони відносились до контрреволюційних органів, які стали основною опорою

Тимчасового уряду та гальмували розвиток революційного руху. Дослідники намагалися провести лінію між діяльністю рад та виконавчими комітетами. Прагнули розкрити класову обмеженість комітетів та низьку популярність серед населення. Питання про участь у діяльності виконавчих комітетів громадських організацій, селян, робітників, солдат повністю знімалося або зазначалося, що їхня роль була незначною.¹⁰ Так, Б.М. Морозов стверджував, що «органи селянського управління у волості та селянському суспільстві при Тимчасовому уряді залишалися такі ж, як і при самодержавному устрої».¹¹ Дехто з учених навіть проводив аналогії із губернськими та повітовими комітетами (В.А. Соловійова, С.А. Артем'єв). Наприклад, С.А. Артем'єв, аналізуючи губернські та повітові органи буржуазно-поміщицької влади, відмічає, що такі ж комітети організовувались у волостях.¹² А дослідник П.М. Першин стверджував, що вони мали кулацький склад.¹³

У той же час треба відмітити, що наприкінці 1950-х років робляться спроби визначити роль та місце волосних виконавчих комітетів у системі місцевої влади. По-перше, була озвучена оцінка політики партії більшовиків у 1917 році щодо виконавчих комітетів. Діяльність представників керівної партії на цьому поприщі вважалася помилковою та піддавалася критиці. Вхідження більшовиків до цих органів виправдовувалося, лише якщо вони по своїй суті були революційно-демократичними організаціями.¹⁴ По-друге, деякі дослідники здійснили спробу по-новому осмислити соціальну сутність виконавчих комітетів. Дослідниця В.М. Губарева, вивчаючи матеріали Петроградської губернії, дійшла висновку, що волосні виконавчі комітети були найпоширенішою на селі формою організації революційного селянства.¹⁵ Е.Д. Попова наголошувала, що масове створення виконавчих комітетів навесні 1917 року свідчило про зростання політичної свідомості селян, які розвинули досвід першої революції, а різноманіття форм низових організацій є показником революційної творчості народних мас, в основі якої лежав демократичний принцип встановлення народної влади.¹⁶

В узагальнюючих роботах П.М. Соболева та А.Я. Утьонкова показано, що склад виконавчих комітетів був змінною величиною: спочатку перевагу у комітетах мала заможна селянська верхівка, потім відбулася радикалізація настроїв, унаслідок якої склад виконкомів став бідняцько-середняцьким. Але радикалізацію виконкомів вони пояснювали традиційно: заслугою більшовицьких організацій.¹⁷ О.Н. Моїсеєва, А.М. Андреев та Е.Н. Бурджалов оцінювали виконавчі комітети громадських організацій як органи революційної влади, котрі діяли в інтересах селянства.¹⁸ І.І. Мінц, П.М. Медведєв, П.Ф. Решодько та інші теж намагалися розглядати соціальний склад волосних комітетів у розвитку.¹⁹

У 1970-1980-і роки Г.О. Герасименко, Н.А. Кравчук, В.І. Кострикін та інші продовжили розробку даного питання. Дослідники наголошували, що виконавчі комітети уособлювали народну владу і тому вони не можуть вважатись органами влади Тимчасового уряду. Вивчаючи аграрне питання на селі, вони дійшли висновку, що ці органи зіграли значну роль в організації та розгортанні селянського руху влітку 1917 року. А пасивна політика Тимчасового уряду у вирішенні аграрного питання стала поштовхом до еволюції виконавчих комітетів, і селянська більшість почала активно брати участь у громадському житті країни.²⁰

Ця новаторська концепція отримала закінчений вигляд у роботах А.В. Седова та О.Д. Малявського. Вони підтримали та розвинули думку, що волосні виконавчі комітети пройшли певну еволюцію від всестанових органів до бідняцько-середняцьких осередків. На їхню думку, ця соціальна структура остаточно склалась до червня 1917 року в масштабах усієї країни. У зв'язку з цим основними питаннями, які вони намагались вирішувати, були земельна та продовольча проблеми. Ці проблеми вони вирішували разом із земельними та продовольчими комітетами, які часто і працювали під їхньою егідою.²¹

Своєрідним підсумком дослідження виконавчих комітетів цього періоду можна вважати роботи А. М. Андреева, В.І. Старцева та Е.Н.Бурджалова.

Зокрема, А.М. Андреев прийшов до висновку, що «виконавчі комітети громадських організацій навряд чи правомірно прирівнювати до функцій рад., а більшовики та члени рад входили до них тільки для розвінчування політики буржуазного Тимчасового уряду».²² В.І. Старцев та Е.Н. Бурджалов у свою чергу доводили, що виконавчі комітети представляли собою коаліцію різних соціальних сил і тому мали високий авторитет, завдяки якому вже в березні-квітні 1917 року їм вдалося поставити під контроль комісарів Тимчасового уряду та заручитись підтримкою рад, котрі на той час не намагалися боротися за владу і були захисниками соціально-економічних інтересів пролетаріату та селянства.²³

Слід відмітити, що В.І. Старцев у своїх роботах намагався не тільки вивчити особливості відносин Тимчасового уряду та Петроградської ради, але й проаналізувати проблеми формування Тимчасового уряду та його діяльність у сфері регіонального управління.²⁴ Він дійшов висновку про відсутність двовладдя в перші тижні революції і здійснив аналіз діяльності виконавчих комітетів громадських організацій та їх відносин із комісарами Тимчасового уряду. На жаль, висновки В.І. Старцева не отримали подальшої розробки в науці. Навіть «перебудова» не призвела до суттєвих змін в оцінці регіональних органів державної влади та громадсько-політичних організацій.

Так, збірник наукових статей «Исторический опыт Великого Октября», який був присвячений 90-літтю з дня народження І.І. Мінца, не став чимось новим в історіографії. В рамках цього збірника вийшла стаття М.І. Єрошкіна, яка була присвячена проблемам історії органів державної влади. В ній учений піддав критиці висновки В.І. Старцева про відсутність двовладдя в березні-квітні 1917 року. На його думку, «Тимчасовий уряд та його органи влади робили все можливе, щоб зберегти старий державний апарат і відновити його під іншою назвою».²⁵ Всіх своїх опонентів він звинуватив у вузькій джерельній базі.

Отже, для третього етапу становлення радянської історіографії характерні такі особливості: по-перше, в наукових дослідженнях відбувається постановка проблематики розбудови та функціонування місцевих органів влади і самоврядування (починає вивчатись інститут виконавчих комітетів); по-друге, нарешті була поставлена проблема класової сутності виконавчих комітетів громадських організацій; по-третє, повітові та губернські виконавчі комітети, як і раніше, розглядалися як виразники буржуазно-поміщицьких інтересів; по-четверте, розпочалося вивчення регіональної специфіки та впливу соціально-економічного розвитку регіонів на політичні процеси. Внаслідок цього офіційна історіографія визнала важливість даного інституту влади в революційних подіях 1917 року, прогресивність їхньої діяльності та коаліційний склад губернських та повітових комітетів. Але для цього періоду були характерні й негативні тенденції, а саме: для багатьох дослідників губернські та повітові виконавчі комітети залишались буржуазно-поміщицькими органами, провідниками політики Тимчасового уряду. Визнання їх коаліційного складу розумілось як регресивний фактор, який гальмував розвиток революції. Участь більшовиків у діяльності цих органів продовжувала оцінюватись як помилка. Варіантність розвитку ситуації в країні не укладалася у рамки партійної історії. Загалом, інститут виконавчих комітетів громадських організацій розглядається через призму подій жовтня 1917 року.

З 1990-х років набула розвитку російська історіографія, яка була пов'язана зі зміною політичного курсу країни та демократизацією суспільства. Відкриття раніше не доступних для вивчення архівів сприяло залученню до наукового обігу великої кількості джерел. Вони дозволили по-новому оцінити події 1917-1918 років і, зокрема, історію виконавчих комітетів громадських організацій. Разом з тим суттєво зменшився науковий інтерес до історії рад як революційно-демократичних органів влади. Ця тенденція була пов'язана з розпадом у 1991 році СРСР та ліквідацією у 1991-1993 роках радянських органів влади, які були народжені Жовтневою революцією 1917 року.²⁶

В історичній науці та публіцистиці стає особливо актуальною проблема альтернативи та пошуку оптимальної моделі розвитку країни, що змусило дослідників звернутися до вивчення політичних реалій Лютневої революції. Тому стає зрозумілим зростаючий інтерес науковців саме до історії виконавчих комітетів громадських організацій як до альтернативи влади. В російській історичній науці апологетом нового підходу до вивчення інституту виконавчих комітетів громадських організацій 1917 року став Г.А. Герасименко. Його дослідження на загальноросійському рівні визначили основні напрямки у вивченні даної теми. Саме тому вважаємо за необхідне окреслити головні риси його концепції.

Г.А. Герасименко, відійшовши від марксистських догм, намагається відмовитись від погляду на виконавчі комітети, як на «буржуазні органи влади», вважаючи їх появу «народженням демократії».²⁷ Він прийшов до висновку, що після повалення самодержавного устрою реальною владою на місцях стали не земські установи, на які Тимчасовий уряд покладав надії, а виконавчі комітети громадських організацій, котрі були здатні адекватно виражати інтереси та наміри представників дрібної буржуазії. Завдяки широкій народній підтримці, діючи більш радикально, вони без зусиль відтіснили земства від важелів управління.²⁸ Крім того, він звернув увагу на різнотипність та різноплановість виконавчих комітетів. Йому вдалося провести паралель між соціальним складом комітетів та ступенем їхнього радикалізму, що знайшло прояв у конфліктах з Тимчасовим урядом та земствами.²⁹

У наступних дослідженнях Г.А. Герасименко розвивав тезу про виконавчі комітети як демократичні органи, котрі були уособленням «єдності мас, політичною формою народного фронту, розгорненого проти монархічної системи правління».³⁰ На його думку, система виконавчих комітетів почала руйнуватися навесні 1917 року. Це сталося не тому, що виконавчі комітети були буржуазно-поміщицькі, а тому, що «у політичному житті країни набирав силу процес об'єднання полярно протилежних таборів навколо своїх головних політичних курсів – капіталісти та поміщики прагнули встановити диктатуру буржуазії, більшовики – диктатуру пролетаріату. Ці два табори неухильно втягувались у непримириму боротьбу, витісняючи з політичного життя демократичні організації та установи».³¹ Ця теза викликала появу суперечливого твердження, що процес умирання інституту виконавчих комітетів почався навесні, паралельно поляризації населення на два табори.³²

Також Г.А. Герасименко звернувся до проблеми відносин виконавчих комітетів з Тимчасовим урядом. Він показав, що виконавчі комітети сформувались як коаліційні демократичні організації, що стояли на центристських позиціях, в яких мали вплив середні прошарки суспільства.³³ Тимчасовий уряд своїм небажанням підтримати їх зруйнував можливість демократичної еволюції країни.³⁴

Аналізуючи діяльність виконавчих комітетів, дослідник дійшов висновку, що на неї могли здійснювати вплив декілька змінних – соціальний склад, настрої мас, відносини з іншими організаціями, спади та підйоми революції.³⁵

Праці Г.А. Герасименка поклали початок новій дискусії в історичній науці. На суперечливі судження у його дослідженнях про стан місцевої влади звернула увагу І.М. Федотова. Вона відмітила, що в роботі «Народ и власть» спочатку Г.А. Герасименко стверджує, що навесні «в більшості міст саме комітети являлись носіями влади, а комісари, вибрані ними, перебували у залежному становищі», ради на владу не претендували. Але далі автор суперечить сам собі, стверджуючи, що вже у квітні розпочалося «розмивання влади», при цьому не ілюструючи цю тезу конкретними фактами.³⁶ Суперечливим є також твердження вченого, що виконавчі комітети «склались в цілісну загальноросійську систему, що охопила всі владні рівні».³⁷

Незважаючи на дискусійні положення, важливим підсумком робіт Г. Герасименка є те, що виконавчі комітети громадських організацій стали розумітися як

ланки єдиного суспільно-політичного інституту, як політична форма народного фронту проти монархічної системи.³⁸ До того ж Г. Герасименко здійснив у своїх роботах детальний аналіз історіографії питання 1920-1980-х років.³⁹

Інші російські дослідники підтримали тезу Г. Герасименка про появу виконавчих комітетів як «народження демократії», розвинули ідею про протистояння Тимчасового уряду та комітетів, яке було знято призначенням урядових комісарів.⁴⁰ Е.О. Сагалаков, зокрема, припустив, що виконавчі комітети мали вплив на комісарів тільки у період весни, який припинився у зв'язку з падінням їхнього авторитету, зате відбулося посилення влади комісарів.⁴¹ Але І.М. Федотова звернула увагу на те, що цей висновок не можна вважати достатньо аргументованим, тому що автор не використав для ілюстрації цієї тези матеріали місцевих архівів.⁴²

Спираючись на дослідження Г.А. Герасименка, В.П. Булдаков та П.В. Волобуєв припустили, що зникнення з політичної арени виконавчих комітетів було пов'язано з розпорядженнями Тимчасового уряду та появою нових дум та земств, вибраних на основі загального виборчого права. Вони прийшли до висновку, що виконавчі комітети на кінець літа були цілком життєздатні і могли не допустити більшовицького перевороту.⁴³ Але подібна точка зору не враховує соціально-політичну ситуацію в країні та настрої мас, тому часто піддається критиці.

Питанням низових виконавчих комітетів продовжує займатись А.В. Сєдов, якій уніс корективи у свої погляди. В монографії «Крестьянские комитеты в 1917 году» він дослідив земельні, продовольчі та виконавчі комітети та прийшов до висновку, що наявність у селах земельних та продовольчих комітетів не впливала на авторитет виконавчих комітетів. Вони протягом усього періоду існування були провідними адміністративними органами, яким підпорядковувались усі інші органи влади.⁴⁴ У своїх наступних роботах він детальніше дослідив процес становлення волосних та сільських комітетів як органів селянської влади.⁴⁵

Регіональні російські дослідження вносять значний вклад у розробку проблеми. Останнім часом опублікована значна кількість робіт, присвячених аналізу місцевої влади 1917 року на Уралі, у Сибіру, Поволжі, Південній та Центральній частинах Європейської Росії.⁴⁶ Повніше охарактеризовані комітети Тульського краю та Поволжя.⁴⁷ На матеріалах інших губерній досліджені тільки окремі ланки інституту виконавчих комітетів.⁴⁸

Отже, російській історичній науці вдалося повністю вийти за рамки радянської історіографії. Виконавчі комітети громадських організацій розуміються як народний інститут влади, коаліційний за складом, який займав центристську позицію на політичній арені і втратив авторитет на літо-осінь 1917 року. Розробляється найпрогресивніші напрямки в історії виконавчих комітетів, розширилась географія їх вивчення.

Що ж стосується західної історіографії, то можна констатувати, що в ній інститут виконавчих громадських організацій залишається недостатньо вивченим. Наприклад, Н.Верт стверджував, що структура комітетів, «як правило, не відповідає офіційним інструкціям», а їхня діяльність надихала на анархію.⁴⁹ Г. Гілл та Д. Рейлі, використовуючи матеріали Саратовської губернії, здійснили характеристику основних напрямків діяльності губернського та волосних виконавчих комітетів навесні 1917 року.⁵⁰ Незважаючи на вузькість джерельної бази, Г. Гіллу вдалося показати, що інститут волосних комітетів за своїм складом був селянським органом. А Д. Рейлі наголошує, що починаючи з березня 1917 року всередині виконавчих комітетів міцніла коаліція соціалістичних партій. У свою чергу американський учений У. Розенберг, вивчаючи проблеми управління в Лютневій революції, прийшов до висновку, що доля демократії в Росії була пов'язана з «демократією участі», тобто ступенем залучення мас до процесу безпосереднього управління на низових рівнях і розумінням політичними елітами загальнодержавної важливості цього процесу.⁵¹

Механізм формування й функціонування управлінського апарату Тимчасового

уряду, а саме інститут виконавчих громадських комітетів, на етнічних українських землях в сучасній українській історіографії вивчений недостатньо. Основними науковими пріоритетами українських вчених є проблеми становлення органів державної влади Центральної Ради та місцевого самоврядування в 1917 році, роль та місце в цьому процесі місцевого населення, українських політичних сил та військових організацій.⁵² Проблема формування та діяльності виконавчих комітетів громадських організацій залишається поза увагою вітчизняних дослідників.

Цей інститут влади довго залишався маловивченим і в краєзнавчій історіографії, зокрема у дослідженнях історії Чернігівської губернії. Він не викликав особливої цікавості у радянських дослідників-краєзнавців, які лише зачіпали дане питання в контексті вивчення діяльності рад.

Так, у 20-і роки розпочалося регіональне дослідження виконавчих комітетів. У краєзнавчій роботі В. Щербакова, опублікованій до 10-х роковин революції, є стислі відомості про створення Чернігівського виконавчого комітету громадських організацій. Він зробив висновок, що «протягом усього часу існування комітетів між ними та комісарами Тимчасового уряду – з одного боку, та земським самоврядуванням – з іншого, ведеться безперервна боротьба за підпорядкування їй керівництво».⁵³ Але В. Щербаков не підняв проблему соціального та правового статусу комітету, не здійснив спроби відтворити безпосередню діяльність комітету в період його існування.

У наступні періоди розвитку краєзнавчої історіографії історія створення та функціонування виконавчих комітетів громадських організацій Чернігівської губернії 1917 року не вивчалася взагалі. Тільки з 2000-х років нашого століття розпочалося їх вивчення.

Так, окремі аспекти історії створення та функціонування Чернігівського виконавчого комітету громадських організацій вивчала О.В.Онщенко⁵⁴. Підготовлена нею розвідка має велике значення для дослідження теми, бо в ній уперше проаналізовано процес створення Чернігівського виконавчого комітету. Авторка наголошує, що «в сучасній українській історичній науці дослідженню історії цих революційних органів влади приділяється значно менше уваги».⁵⁵ Вона пояснює це тим, що діяльність виконавчих комітетів нерідко асоціюється дослідниками з діями Тимчасового уряду, ворожого до українських проблем. Вона спробувала змінити уявлення про виконком як суто буржуазно-реакційний орган. Дослідниця докладно проаналізувала процес заснування виконкому, окремі аспекти його діяльності навесні 1917 року, деякі аспекти проблеми взаємодії з вищими суспільними і місцевими державними інститутами, намагалася розкрити причини занепаду цього органу. На її думку, вивчення прикладу роботи Чернігівського виконавчого комітету «може бути переконливою ілюстрацією до причин краху Тимчасового уряду і частково Центральної Ради».⁵⁶ Наголошуючи, що ці уряди припустилися однакових помилок у фінансовій сфері, і саме за відсутності коштів виконавчі комітети призупинили своє існування.

Але поза увагою дослідниці залишилися проблеми соціально-політичного складу, внутрішньої структури виконкому громадських організацій, не визначені основні напрями його діяльності за період існування. Проблеми взаємодії з вищими суспільними і місцевими державними інститутами розглядаються в розвідці лише побіжно, тією мірою, як це потрібно було для вирішення основного завдання відповідної роботи.

Тому нами була здійснена спроба дослідити комплекс цих невирішених проблем. Проаналізувавши архівні джерела, ми прийшли до висновку, що виконавчі комітети всіх рівнів були масовими організаціями та мали коаліційний характер. Склад комітетів залежав від ініціативи, проявленої конкретною групою або організацією. Виконавчі комітети громадських організацій Чернігівської губернії мали слабку внутрішню структуру, відсутність регулярного фінансування, були нездатні пристосовуватися до швидкоплинної політичної ситуації, що

зрештою призвело до ослаблення їх ролі у губернії. Після проведення виборів до органів місцевого самоврядування діяльність виконавчих комітетів поступово почала втрачати сенс. Відповідно їхнє зникнення було цілком закономірним явищем.⁵⁷

Підбиваючи підсумки історіографічного освоєння заявленої теми, відмітимо не тільки дискусійність, але і недостатню вивченість теми. Тому необхідно продовжити всебічне дослідження інституту виконавчих комітетів громадських організацій як в межах Російської імперії, так і на рівні окремих регіонів та губерній. Це дозволить скласти цілісне уявлення про особливості організації та функціонування виконавчих комітетів, їхнє місце у системі місцевого управління та самоврядування, специфіку діяльності у окремих регіонах імперії.

1. Милюков П.Н. Воспоминания / Павел Николаевич Милюков; [Предисл. Н.Г. Думовой, С. 3-20]. - М., 1991. - С. 479 – 480; Набоков В.Д. Временное правительство: (Воспоминания) / Владимир Дмитриевич Набоков; [Вступ. ст. И.Н. Бороздина]. - М., 1991. - С. 27 – 28.

2. Куранов Г. Советы на Артемовщине между Февралем и Октябрем 1917 года / Г. Куранов // Летопись революции [Журнал по истории КП(б)У и Октябрьской революции на Украине]. - 1927. - № 5 (26) - 6 (27). - С. 162 - 189; Герасименко Г.А. Низовые крестьянские организации в 1917 - первой половине 1918 г. На материалах Нижнего Поволжья / Герасименко Г.А. - Саратов., 1974. - С. 9.

3. Шестаков А.В. Крестьянские организации в 1917 году / Андрей Васильевич Шестаков // Аграрная революция: [Сб. ст.] - Т.2. Крестьянское движение в 1917 году. - М., 1928. - С. 105 - 106, 151.

4. Дубровский С.М. Крестьянство в 1917 году / Дубровский С.М. - М. - Л., 1927. - С. 73 - 75; Верменичев И. Крестьянское движение между Февральской и Октябрьской революциями / И. Верменичев // Аграрная революция: [Сб. ст.] - Т.2. Крестьянское движение в 1917 году. - М., 1928. - С. 187 - 190.

5. Герасименко Г.А. Вказана праця. - С. 6 - 7.

6. Герасименко Г.А. Вказана праця. - С. 9 - 13.

7. Герасименко Г.А. Вказана праця. - С. 10 - 11; Губарева В.М. Развертывание социалистической революции в деревне в 1918 году. По материалам Петроградской губернии / Губарева В.М. - Л., 1957. - С. 7.

8. История Всесоюзной коммунистической партии (большевиков): Краткий курс; [Под ред. Комиссии ЦК ВКП (б); Одобрено ЦК ВКП (б), 1938 г.]. - М., 1946. - С. 174 - 215.

9. Федотова И.Н. Общественные исполнительные комитеты северной части Центрального района России в 1917 году: На материалах Владимирской, Костромской, Тверской и Ярославской губерний: автореферат дис. на соискание уч. степени. канд. ист. наук: 07.00.02 / И.Н. Федотова. - Владимир, 2001 - С.4 - 5.

10. Андреев А.М. Местные советы и органы буржуазной власти (1917 г.) / Анатолий Михайлович Андреев. - М., 1983. - С.19 - 20, 83 - 85; Думова Н.Г. Кадетская партия в период Первой мировой войны и Февральской революции / Н.Г. Думова, В.Я. Лаверьев. - М., 1988. - С. 114 - 120, 223 - 224; Кузнецова Д.С. Петроградская губерния в 1917 - 1918 гг. / Кузнецова Д. // Борьба большевиков за установление и упрочение Советской власти в Петроградской губернии (1917 - 1918). - М., 1985. - С. 14; Минц И.И. История Великого Октября: В 3-х т. - 2-е изд. / И.И. Минц. - М., 1977. - Т. 1: Свержение самодержавия. - 1977. - С. 702 - 747, 817 - 832; Исторический опыт трех российских революций: В 3 кн. / [Под ред. Голуба П.А. и др]. - М., 1986. - Кн. 2. Свержение самодержавия: Вторая буржуазно-демократическая революция в России. - М., 1986. - С. 290 - 300; Пушкарева И.М. Февральская буржуазная демократическая революция 1917 г. в России - М., 1982. - С. 245 - 261; Сидоренко С.А. Победа буржуазно-демократической революции и двоевластие в Сибири / С.А. Сидоренко // Свержение самодержавия: Сб. ст.; [АН СССР, ин-т истории СССР. Научный совет по комплексной проблеме «История Великой Октябрьской Социалистической революции»]. - М., 1970. - С. 218; Третьякова Е.П. Февральские события 1917 г. в Москве / Е.П. Третьякова // Вопросы истории. - 1957. - № 3. - С. 72 - 84.

11. Морозов Б.М. Партия и Советы в Октябрьской революции / Морозов Б.М.. - М., 1966. - С. 46.

12. Артемьев С.А. Партия большевиков и Советы рабочих и солдатских депутатов в 1917 г.: июль-октябрь / Артемьев С.А. - М., 1978.

13. Першин П.Н. Аграрная революция в России. Историко-экономическое исследование: В 2-х кн. / Першин П.Н. - М., 1966. - Кн. 1. От реформы к революции. - С. 331.

14. Андреев А.М. Советы рабочих и солдатских депутатов накануне Октября. Март-октябрь 1917 года. Советы в период Октябрьской революции и гражданской войны / Андреев А.М. - М., 1967. - С. 261 - 262.

15. Губарева В.М. Развертывание социалистической революции в деревне в 1918 году. По материалам Петроградской губернии / Губарева В.М. - Л., 1957. - С. 7.
16. Попова Э.Д. Ленинская аграрная программа и борьба большевиков за крестьянство в 1917 году / Попова Э.Д. - Л., 1980.
17. Соболев П.Н. Беднейшее крестьянство – союзник пролетариата в Октябрьской революции / Соболев П.Н. – М., 1958. – С. 105 – 106; Федотова И.Н. Вказана праця. – С. 5.
18. Моисеева О.Н. Советы крестьянских депутатов в 1917 году / Моисеева О.Н. – М., 1967. – С. 39; Андреев А.М. Вказана праця. – С. 122; Бурджалов Э.Н. Вторая русская революция. Восстание в Петрограде / Бурджалов Э.Н. – М., 1967.
19. Минц И.И. Вказана праця. – С. 865; Герасименко Г.А. Вказана праця. – С. 12-13.
20. Герасименко Г.А. Вказана праця. – С. 78 – 82.; Кравчук Н.А. Массовое крестьянское движение в России накануне Октября (март-октябрь 1917 г. По материалам великорусских губерний Европейской России) / Кравчук Н.А. – М., 1971. – С.99 – 122; Кострикин В.И. Земельные комитеты в 1917 году / Кострикин В.И. – М., 1975. – С. 27 – 34, 130 – 143, 266-279.
21. Федотова И.Н. Вказана праця. – С. 6.
22. Андреев А.М. Местные советы и органы буржуазной власти / Андреев А.М. – М., 1983. – С. 178.
23. Бурджалов Э.Н. Вторая русская революция. Москва. Фронт. Периферия / Бурджалов Э.Н. – М., 1971. – С. 163-188, 446; Старцев В.И. Внутренняя политика Временного правительства первого состава. / Старцев В.И.; [Под. ред. О.Знаменского]. – Л., 1980. – С. 193 – 207.
24. Старцев В.И. Вказана праця; Його ж. Революция и власть: Петросовет и Временное правительство в марте – апреле 1917 года / Старцев В.И. – М., 1978; Крах керенщины / Старцев В.И. – М., 1982.
25. Ерошкин Н.П. Власть свергнутая Октябрем (Временное правительство, как преемник самодержавия) / Н.П. Ерошкин // Исторический опыт Великого Октября. К 90-летию академика Минца И.И.: Сб. ст. – М., 1986. – С. 99-115.
26. Волобуев П.В. Февральская революция: ее противоречия, альтернативы и историческое место / П.В. Волобуев // Наука и жизнь. – 1992. – № 10. – С. 38 – 47; Волобуев П.В. Революция мчалась на всех парах / П.В. Волобуев // Родина. – 1992. – № 4. – С. 89 – 91; Волобуев П.В. 1917 г.: была ли альтернатива? / П.В. Волобуев // Родина 1990. – № 10. – С. 14 – 17; Семеникова Л.И. Октябрь 17-го... Что же произошло? / Л.И. Семеникова // Свободная мысль. – 1992. – № 15. – С. 5 – 10; Семеникова Л.И. Что мы празднуем 7 ноября? / Л.И. Семеникова // Наука и жизнь. – 1992. – № 11. – С. 17 – 29; Скрипилев Е.А. О республиканской традиции в России / Е.А. Скрипилев // Советское государство и право. – 1991. – № 3. – С. 26 – 35; Омельченко О.А. Закон и печать в дооктябрьской России / О.А. Омельченко // Советское государство и право. – 1991. – № 3. – С. 160 – 173; Булдаков В.П. У истоков советской истории. Путь к октябрю / В.П. Булдаков // Вопросы истории. – 1989. - № 10. – С. 63 – 82.
27. Герасименко Г.А. Первый акт народовластия в России: общественные исполнительные комитеты (1917 г.) / Герасименко Г.А. – М., 1992. – С. 299; Герасименко Г.А. Общественные исполнительные комитеты 1917 года в исторической литературе / Г.А. Герасименко // История СССР. – 1990. – № 3. – С. 104 – 114.
28. Герасименко Г.А. Земское самоуправление в России / Герасименко Г.А. – М., 1990. – С.70, 152, 161-162.
29. Герасименко Г.А. Земское самоуправление ... – С. 81 – 82.
30. Герасименко Г.А. К вопросу о двоевластии в стране / Г.А. Герасименко // Октябрьская революция. Народ: ее творец или заложник? – М., 1992. – С. 68 – 83; Його ж. Первый акт народовластия в России: общественные исполнительные комитеты (1917 г.) / Герасименко Г.А. – М., 1992. – С. 57 – 72, 145 – 152, 165 – 166, 298 - 299 та ін.
31. Герасименко Г.А. Первый акт народовластия... – С. 302.
32. Герасименко Г.А. Первый акт народовластия... – С. 287, 293 – 296.
33. Герасименко Г.А. Народ и власть (1917 год) / Герасименко Г.А. – М., 1995. – С. 27, 48.
34. Герасименко Г.А. Народ и власть... - С. 31 – 49.
35. Герасименко Г.А. Общественные исполнительные комитеты в революции 1917 г. / Г.А. Герасименко // 1917 год в судьбах России. Октябрьская революция: от новых источников к новому осмыслению. – М., 1998. – С. 145 – 159.
36. Федотова И.Н. Вказана праця. – С. 8-9.
37. 1917 год в судьбах России и мира. Февральская революция: от новых источников к новому осмыслению. Международная конференция. [авт. С.Е. Руднева] // Отечественная история. – 1998. – № 1. – С. 207.
38. Герасименко Г.А. Первый акт народовластия... – М., 1992. – С. 298-300.
39. Герасименко Г.А. Общественные исполнительные комитеты 1917 года в историографической литературе / Г.А. Герасименко // История СССР. – 1990. – С. 104 – 115; Герасименко Г.А. Первый акт народовластия ... – М., 1992. – С. 3 – 24.
40. Сагалаков Э.А. Институт комиссаров Временного правительства: автореферат дис. на соискание уч. степени. канд. ист. наук: 07.00.02 / Э.А. Сагалаков. – Москва, 1997; Трусова Е.М.

Местное управление и самоуправление на Дону, Кубани и Ставрополье в 1917 г. / Е.М. Трусова [Монография]. – Ростов Н/Д., 1999; Кабытова Н.Н. Власть и общественные организации Поволжья в 1917 году: автореферат дис. на соискание уч. степени. докт. ист. наук: 07.00.02 / Н.Н. Кабытова. – Казань, 1999.

41. Сагалаков Э.А. Вказана праця.

42. Федотова И.Н. Вказана праця. – С. 10.

43. Булдаков В.П. Красная смута. Природа и последствия революционного насилия / Булдаков В.П. – М., 1997. – С. 179 – 180; Булдаков В.П. Имперство и российская революционность (Критические заметки) / В.П. Булдаков // Отечественная история. – 1997. – № 1. – С. 42 – 60; № 2. – С. 20 – 47; Волобуев П.В., Булдаков В.П. Октябрьская революция: новые подходы к изучению / П.В. Волобуев, В.П. Булдаков // Вопросы истории. – 1996. – № 5 – 6. – С. 28 – 38; Герасименко Г.А. Трансформация власти в России в 1917 году / Г.А. Герасименко // Отечественная история. – 1997. – № 1. – С. 60 – 76.

44. Седов А.В. Крестьянские комитеты в 1917 году: (Идея, организация, статус) // Седов А.В.; [Под. ред. Ф.Г. Евграфова]. – Саратов, 1990. – С.124.

45. Седов А.В. Движение революционного крестьянства России за демократическое самоуправление в 1917 году: Учеб. пособие / Седов А.В. – Н. Новгород, 1991; Седов А.В. Февральская революция в деревне: Учеб. пособие / Седов А.В. – Н. Новгород, 1997.

46. Баранов Е.П. Местные органы власти и управления Временного правительства на Урале: автореферат дис. на соискание уч. степени. канд. юрид. наук: 07.00.01 / Е.П. Баранов. – Москва, 1975; Криницкий А.Я. Историография формирования и функционирования системы органов власти и управления на Урале: март – октябрь 1917 г.: автореферат дис. на соискание уч. степени. канд. ист. наук: 07.00.09 / А.Я. Криницкий. – Тюмень, 2001; Федотова И.Н. Вказана праця; Нарский И.В. Жизнь в катастрофе: Будни населения Урала в 1917 – 1922 гг. / Нарский И.В. – М., 2001; Трусова Е.М. Эволюция властных структур и общественные движения юга России (после свержения самодержавия) / Трусова Е.М. [Монография]. – Ростов Н/Д., 2002 та ін.

47. Остроухов В.Е. Местные органы власти и управления России, и их деятельность в марте 1917 - марте 1918 гг.: На материалах Тульской губернии: автореферат дис. на соискание уч. степени. канд. ист. наук: 07.00.02 / В.Е. Остроухов. – Москва, 1997; Кабытова Н.Н. Власть и общественные организации Поволжья в 1917 году: автореферат дис. на соискание уч. степени. докт. ист. наук: 07.00.02 / Н.Н. Кабытова. – Казань, 1999.

48. Петров Ю.А. Москва революционная / Ю.А. Петров // Отечественная история. – 1996. – № 2. – С. 13 – 27; Шашкова О. Февральский излом / О. Шашкова // Свободная мысль. – 1997. – № 3. – С. 104 – 119.

49. Верт Н. История Советского государства. 1900-1991 / Верт Н.; [Пер. с фр. 2-е изд]. – М., 1997. – С 96 -97.

50. Gill, Graeme J. Peasants and government in the Russian revolution / Graeme J. Gill. – New York: Barnes & Noble, 1979 – XIV, - P. 29 - 46; Raleigh, Donald J. Revolution on the Volga / Donald J. Raleigh, Ithaca; London: Cornell univ. press, 1986. – P. 83 – 123; Д.Дж. Рейли. Политические судьбы российской губернии: 1917 год в Саратове / Д.Дж. Рейли [Пер. с англ.] Саратов: «Слово», 1995. – 400 с. [авт. реценз. А.А. Герман] // Отечественная история. – 1996. – № 4. – С. 191 – 194.

51. 1917 год в судьбах России и мира. Февральская революция: от новых источников к новому осмыслению. Международная конференция [авт. С.Е. Руднева] // Отечественная история. – 1998. – № 1. – С. 207.

52. Бойко В. Участь українських партій у муніципальній кампанії 1917 р. / Володимир Бойко // Український історичний журнал. – 1997. – С. 25 – 40; Вінцовський Т.С. Участь населення Херсонської губернії в організації та управлінні Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Т.С. Вінцовський. – Одеса, 2000; Добрунова Л.Д. Харків доби національно-демократичної революції (лютий-грудень 1917 р.): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Л.Д. Добрунова. – Харків, 2001; Господаренко О.В. Діяльність місцевих органів влади і самоврядування на Півдні України в 1917 – 1920 рр.: соціально-економічний аспект: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / О.В. Господаренко. – Донецьк, 2005.

53. Щербаков В. Черниговщина накануне революции и в дооктябрьский период 1917 г. / В. Щербаков // Летопись революции [Журнал по истории КП(б)У и Октябрьской революции на Украине]. – 1927. – № 2. – С.44.

54. Оніщенко О.В. Чернігівський губернський громадський виконавчий комітет у 1917 році / О.В. Оніщенко // Література та культура Полісся. Вип. 17: Полісся та Лівобережна Україна в історичному та культурологічному контексті / [Відп. ред. і упорядник Г.В. Самойленко]. – Ніжин., 2001. – С. 159-165.

55. Оніщенко О.В. Вказана праця. – С. 159.

56. Оніщенко О.В. Вказана праця. – С. 164.

57. Нітченко А.Г. Правове становище виконавчих комітетів громадських організацій у 1917 році (на матеріалах Чернігівської губернії): Збірник тез доповідей XI Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи»],

(Тернопіль, 24 квітня 2009 р.) / М-во освіти і науки України, Тернопільський національний економічний університет, Рада молодих вчених. – Тернопіль., 2009. – С. 46 – 50; Нітченко А.Г. Основні форми та напрями діяльності виконавчих комітетів громадських організацій Чернігівської губернії у 1917 р.: український досвід формування громадянського суспільства: Міжнародна науково-практична конференція [«Імперативи розвитку України в умовах глобалізації»], (Чернігів, 12-13 червня 2009 р.) / М-во освіти і науки України, Чернігівська обл. держ. адміністрація, національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Гомельський держ. університет імені Ф. Скорини, Чернігівський держ. інститут економіки і управління. – Чернігів., 2009. – С. 222 – 225.

В статті аналізується ступінь знань про виконавчий комітет громадських організацій, який функціонував у часи революції 1917 року. Зазначається, що дослідження цієї теми має давню традицію. Історіографічний комплекс умовно розділяється на чотири групи: перша – радянська історіографія, друга – сучасна російська, третя – західна, четверта – сучасна українська. Значительне уваження приділяється аналізу краєведчої історіографії по історії Чернігівщини. Виділяються малодосліджені аспекти загальної проблеми і перспективні напрями дослідження цієї теми на регіональному рівні.

The article analyses the level of knowledge about the executive committee of public organization institution which functioned during the Revolution of 1917. It is noted that the research of this problem has the old tradition. The historiography of this problem is conditionally divided into four groups: the Soviet historiography; the modern Russian historiography; the Western historiography and the modern Ukrainian one. Significant attention is paid to the analysis of the regional historiography on the history of Chernihiv Region. Poorly researched components of the problem and prospective research directions of the subject on the regional level are pointed out in the article.